

УДК 346.546.7

К. О. СТАДНИК

аспірант кафедри
господарського права
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого,
Харків

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХОЛДИНГОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті викладено бачення категорії «холдингові відносини». Проаналізовано доцільність їх законодавчого забезпечення разом з іншими суміжними поняттями. Виокремлено проблеми в реалізації зазначених відносин та запропоновані шляхи подолання цих проблем.

Ключові слова: правовідносини; холдингові відносини; холдинг; холдинговий договір, кластери.

Постановка проблеми. Останнім часом концентрація капіталу у сфері господарювання набула актуальності. В умовах розвитку ринкової економіки капітал, як іноземний, так і вітчизняний, здатний здійснювати господарську діяльність лише у відповідних організаційно-правових формах [1, с. 4]. Із початку 80-х рр. ХХ ст. у світовій економічній системі починають функціонувати так звані «глобальні транснаціональні компанії четвертого покоління» з організаційно-юридичною формою холдингів. Із цього часу холдинги зарекомендували себе як стійкі та надійні суб'єкти глобальної економіки та набули значного поширення. В транснаціональних компаніях (далі — ТНК) відбувається найпотужніша концентрація капіталу і, холдинг — це інструмент досягнення як тактичних, так і стратегічних цілей компанії [2, с. 87]. Інтегровані виробничі формування виступають життєздатною організаційною формою господарювання, що обумовлено численними перевагами цієї форми

порівняно з іншими і пов'язано із досягненням спільних цілей або забезпеченням вирішального впливу на фінансову, господарську і комерційну політику учасників формувань [3]. Одна із основних функцій держави в процесі формування інтегрованих структур — це запобігання виникненню явищ монополізму, адже конкуренція є неодмінною ознакою розвиненої, цивілізованої економіки [4, с. 42].

У вітчизняному законодавстві регулювання діяльності холдингів знайшло своє відображення у положеннях Господарського кодексу України та Законі України «Про холдингові відносини в Україні» від 15 березня 2006 р. № 3528-IV (далі — Закон). Відсутність у господарському законодавстві повноцінного регулювання їх діяльності призводить до зниження інвестиційної привабливості холдингових компаній та неможливості держави здійснювати ефективний контроль за їх діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запропонована тематика є недостатньо розробленою. За кордоном характеристиці діяльності холдингів присвячені наукові праці зарубіжних вчених К. Портної, І. Шиткіної, С. Сулакшин, Н. Псарьової та інших. В Україні цим питанням займалися Д. Задихайло, І. Лукач, Н. Пігуль, Н. Дехтяр.

Формулювання цілей. Метою статті є загальна характеристика категорії «холдингові відносини», виявлення її переваг та недоліків, а також здійснення правового та теоретичного аналізу визначення та видів холдингових відносин.

Виклад основного матеріалу. Правовідносини — це свідомі вольові суспільні відносини, що виникають і здійснюються на основі норм права або інших соціальних норм, що мають юридичне значення, учасники яких пов'язані закріпленими у нормах права взаємними правами та обов'язками, реалізація яких забезпечується можливістю застосування державного примусу [5, с. 248].

У науковій літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «холдингові відносини». Так, холдингові відносини є специфічними економічними відносинами, що виявляються в праві материнського товариства керувати дочірніми підприємствами, при збереженні формальної юридичної самостійності останніх [6]; це внутрішні відносини між учасниками холдингу, що набувають, як правило, характеру правовідносин, оскільки врегульовані як законодавчими та іншими правовими актами, так і внутрішніми документами об'єднання [7, с. 12]; це особливий тип корпоративних зв'язків [8]; це особливий вид внутрішніх корпоративних відносин економічної залежності, які виникають між холдинговою компанією та іншими учасниками холдингу (вертикалі) та між господарюючими товариствами — учасниками холдингу, за винятком холдингової компанії (по горизонталі) урегульованих договором

про створення холдингу та (або) статутами учасників холдингу [9, с. 211]; це особливий різновид інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання, пов'язаний з їх субординацією, що передбачає можливість одному з них в силу різноманітних правомочних обставин визначати найважливіші управлінські питання діяльності інших [10; 17]; це врегульовані нормами права господарські відносини, які виникають у сфері взаємодії учасників холдингової групи, що впливає з контролю холдингової компанії над її дочірніми підприємствами, а також відносини учасників холдингової групи з іншими особами, які характеризують їх належність до холдингової групи [11, с. 14]. Зазначені відносини прирівнюють до відносин дочірності. Це пов'язано з тим, що холдинги за участю господарських товариств найбільш поширені, і майновий тип залежності, що базується на переважній участі в статутному капіталі, є домінуючим чинником холдингових відносин [12, с. 31]. Також заслуговує на увагу думка щодо господарського, корпоративного та організаційно-господарського характеру холдингових відносин [13, с. 68–74].

Самі ж холдингові відносини поділяють на зовнішні холдингові, тобто відносини холдингу з іншими суб'єктами права, мають господарський, податковий, адміністративний характер та внутрішні холдингові — відносини між учасниками холдингу. Останні у свою чергу поділяються на відносини між холдингом та товариством, що до нього входять, та відносини між залежними товариствами. Холдингові відносини є відносинами асоційованості. Адже проаналізувавши зміст ст. 126 Господарського кодексу України можна дійти висновку, що асоційованими підприємствами є концерни та холдингові компанії.

Передумовами виникнення холдингових відносин є обставини, що дозволяють одній юридичній особі визначати рішення інших формально незалежних юридичних осіб або мати над ними економічний контроль [7, с. 26]. У свою чергу причинами їх виникнення (враховуючи тенденцію сучасної світової економіки до інтеграції не лише глобальної, а й регіональної) можна назвати такі:

- неможливість реалізації статутних завдань у межах структури однієї юридичної особи;
- розвиток науково-технічного прогресу — велика динаміка зміни продукту, поява все нових продуктів;
- диверсифікація господарської діяльності в умовах економічної нестабільності;
- розвиток міжгалузевих та міжрегіональних виробництв;
- зменшення витрат за рахунок: загальних закупівель, спільного продажу, реклами, витрат на виробництво, постачання та збуту;
- збільшення обсягу випуску продукції;

- залучення нових інвестицій;
- збільшення конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- збереження великих підприємств в умовах кризи;
- зміцнення коопераційних зв'язків;
- більш широке коло використання можливостей концентрації, переливання та оптимізації капіталу.

На доктринальному рівні за типом правового зв'язку холдингові відносини поділяють на три групи: засновані на участі в статутному капіталі, договірні та статутні. На практичному ж рівні холдингові компанії існують в першу чергу у зв'язку з їх приналежністю до певного сектору економіки чи галузі: медіа; лісове господарство; морські, залізничні перевезення; машинобудування; промисловість загалом, а особливо аптечна, хімічна, нафтова; банківська галузь; електротехніка; суднобудівний комплекс та інші. Також варто зазначити, що існує і специфіка холдингових відносин, наприклад банківська сфера, медіа, машинобудування та інші мають різні вимоги до суб'єктного складу.

Для практичного результату виявлення реального змісту холдингових відносин перш за все необхідне для визначення поняття «холдингу». У вітчизняному законодавстві відсутнє визначення такого поняття, а дається лише у ст. 1 Закону визначення холдингової компанії як акціонерного товариства, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств. Проте діюче визначення не розкриває повною мірою його реального змісту.

У вітчизняній та зарубіжній літературі холдингові компанії виступають як загальнокорпоративні або організаційні форми інтеграції [14, с. 112]. Заслужовує на увагу позиція І. Шиткіної з цього питання, яка наголошує, що холдинг — підприємницьке об'єднання або група компаній, що ґрунтується на економічному підкоренні та контролі одного учасника над іншим [12, с. 11].

Процеси акціонування державних підприємств і розвиток фондового ринку сформували економічну базу для створення в нашій країні холдингових компаній [15, с. 185]. Основними передумовами створення холдингових компаній в Україні є:

- наявність значної кількості підприємств, що мають численні зв'язки з технологічними процесами;
- потреба у злитті промислового та фінансового капіталів;
- розвиток галузей промисловості, у котрих є об'єктивна необхідність у достатньо жорсткому і постійному галузевому управлінні;
- дефіцит інвестиційних ресурсів та ін. [15, с. 186].

Елементами холдингових відносин є:

1) об'єкт (відносини контролю-підпорядкування, це сам зміст організаційно-установчих відносин, засновницькі відносини, можливість визначення порядку діяльності структури, призначення керівного складу, відповідальність за правочини, матеріальна допомога, інвестування);

2) суб'єкт (учасники холдингу, органи управління);

3) зміст (наприклад, холдинговий договір, зокрема його форма, зміст, істотні умови, державна реєстрація тощо, який чинним законодавством також не передбачений, однак позитивно зарекомендував себе у світовій практиці).

Якщо розглядати холдингові відносини з позиції найпоширенішої форми концентрації капіталу, то для розуміння того, що відбувається в холдинговій структурі, ми маємо її обмежувати не лише номінально, а й зробити прозорим сам ланцюг холдингів. На законодавчому рівні необхідне чітке обмеження вертикальних холдингів за схемою «материнський холдинг — дочірній холдинг — внучатий холдинг». Це дозволить більш ефективно здійснювати державний контроль за діяльністю холдингової компанії.

У світовій практиці підприємства об'єднуються у холдингові компанії за територіальним та галузевим принципами. Ця практика застосовується і в Україні. Яскравим прикладом є кластер. Досвід країн ЄС свідчить, що класифікація є однією з умов підвищення конкурентоспроможності економіки регіону та держав [16]. Сьогодні на законодавчому рівні не закріплено поняття «кластер» як самоврядного, територіального об'єднання підприємств з організації виробництва. В економічній теорії кластер — це територіально обмежена система підприємств, яка забезпечує цикл від виробництва до реалізації продукції... [17, с. 128]; об'єднані географічно підприємства та організації, що належать до них, які працюють у певній сфері та пов'язані технологіями і досвідом [18, с. 4].

Формування кластерів в Україні здійснюється повільно, оскільки не впроваджується належна державна політика [19, с. 70–71]. Державна політика має бути спрямована на підтримку розвитку кластерів, яка має включати в себе: нормативно-правову базу; створення або призначення органів, відповідальних за реалізацію кластерної політики; розроблення ефективних механізмів та кластерних програм; створення сприятливого макроекономічного та інформаційного середовища; орієнтацію кластерів на традиційні галузі промисловості. Галузеві інтегровані формування виступають найбільш впливовим інструментом розвитку вітчизняної економіки. Одним із найбільш ефективних засобів... у промисловості є застосування кластерного підходу організації промислового виробництва, який дає змогу об'єднати у межах кластерів ресурси та компетенції, недоступні для окремих підприємств [20, с. 45].

Проте варто зазначити, що кластерний підхід має свої нюанси. Кластер можна розглядати по-різному:

а) як замкнутий (холдингова система) технологічний ланцюг — збіг кластера в економічному та правовому розумінні. Тут ми констатуємо відносини контролю-підпорядкування в цій системі. Однак кластер не завжди буде утворюватися на холдинговій системі, він може складатися з одного або декількох холдингів, які навіть можуть конкурувати між собою. Таким чином, можна сказати, що кластер — це природна форма концентрації економічної активності, а холдинг — це його юридичний еквівалент;

б) кластер конкурентний (наприклад, СКМ, Індустріальний Союз Донбасу, Фінанси та кредит). У цьому випадку проблема концентрації має враховувати, що якщо складається такий замкнутий холдинг, то ми маємо напрацювати інтегративну оцінку.

В Україні найкраще діяльність кластерних формувань показала себе в агропромисловому комплексі та характеризується високим рівнем конкурентоспроможності, яка досягається оптимальним поєднанням спеціалізації, кооперації, внутрішньої конкуренції та соціальної спрямованості [21, с. 6], проте металургійна та вугільна промисловість теж більш ефективно працюють саме в такій формі.

Без системи оптимального керування бізнесом неможливе збільшення прибутку. Одним із найбільш ефективних способів управління холдинговою компанією є система імперативного планування — організація моделі та мети взаємодії внутрішньохолдингових структур. Будь-яке об'єднання має своєю основною метою ефективність, тобто синергетику (або теорія складних систем [22]), що в перекладі з грецької означає «який діє разом». Термін «синергетика» в розумінні колективного ефекту дав Г. Хакен [23]. Синергетичний ефект від об'єднання підприємств у холдинги полягає у примноженні можливостей всіх організацій, що входять до структури холдингу.

У зарубіжних країнах акти, що регулюють холдингові відносини, належать до публічного права — податкового та антимонопольного. Вважаємо, що в Україні доцільним буде віднесення таких актів до конкурентного законодавства. Однією з основних функцій держави у сфері регулювання діяльності холдингових компаній має стати забезпечення стійкості холдингових відносин з метою забезпечення недопущення створення холдингів на один день для досягнення вигоди за рахунок переваг податкового, антимонопольного, митного законодавства.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що експертами відзначається підвищення культури корпоративного управління в Україні. Також у нашій державі за допомогою формування ефективної діяльності холдингів буде забезпечено модернізацію промислового виробництва та під-

вищено його конкурентоспроможність. Світова, та європейська зокрема, практика створення та функціонування холдингів потребує правової регламентації. Необхідним є закріплення на законодавчому рівні категоріального апарату, що стосується діяльності холдингових компаній: холдинг, учасник холдингу, холдинговий договір (у тому числі його зміст та форма, вимоги до його державної реєстрації тощо) та ін.

Холдингові відносини є основоположними відносинами в холдингу та потребують перш за все закріплення на законодавчому рівні, і, як наслідок, правового регулювання. Врегулювання холдингових відносин комплексним законом є вимогою сучасної економіки. Виникнення холдингових відносин є об'єктивною вимогою практики ділового обороту.

Таким чином, нами запропоновано таке визначення холдингових відносин — це господарські правовідносини економічної залежності, пов'язані, по-перше, із забезпеченням економічної, корпоративної, організаційно-господарської, зовнішньої та внутрішньої діяльності холдингової компанії, по-друге, з управлінням холдинговою компанією її учасниками. Також доцільним є висновок, що холдингові відносини є відносинами асоційованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко І. Г. Доктринальні відмінності країн-членів Європейського Союзу у регулюванні концентрації капіталу шляхом злиття і поглинання компаній / І. Г. Андрущенко // Повітряне і космічне право : Юрид. вісн. – 2012. – № 3 (24). – С. 99–102.
2. Козлов Д. А. Формирование системы итерационного планирования для управления холдинговыми образованиями / Д. А. Козлов // Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. Серия «Экономика и финансы». – 2005. – № 1. – С. 87–90.
3. Дехтяр Н. А. Фінансовий механізм функціонування інтегрованих виробничих формувань в умовах ринкової економіки / Н. А. Дехтяр : автореф. дис. ... канд. екон. наук ; Укр. акад. банків. справи. – Суми, 2004. – 21 с.
4. Борисенко З. М. Основи конкурентної політики : підручник / З. М. Борисенко. – К. : Таксон, 2004. – 704 с.
5. Теорія держави і права : підручник / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський ; за ред. С. Л. Лисенкова. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.
6. Чернышова Н. А. Управленческий учет и аудит доходов и расходов в холдинговых структурах [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Н. А. Чернышова ; Саратов. гос. соц.-экон. ун-т. – Саратов, 2008. – Режим доступу: http://discollection.ru/article/09092008_chernyshova_adezhda_anatol_evna_82684.
7. Шиткина И. С. Правовое регулирование организации и деятельности холдинга как формы предпринимательского объединения : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / И. С. Шиткина. – М., 2006. – 54 с.

8. Псарева Н. Ю. Совершенствование холдинговых отношений в промышленности России [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... докт. экон. наук / Н. Ю. Псарева ; Акад. труда и соц. отношений. – Москва, 2003. – Режим доступа: <http://economy-lib.com/sovershenstvovanie-holdingovyh-otnosheniy-v-promyshlennosti-rossii>.
9. Сулакшин С. С. Правовая модель холдинга в России / С. С. Сулакшин, Е. Э. Буянова, В. В. Кулаков, Н. И. Михайлов, Е. С. Сазонова. – М. : Науч. эксперт, 2012. – 280 с.
10. Иванова Е. В. Особенности функционирования холдинговых структур в трансформационной экономике России / Е. В. Иванова // Вестн. ОГУ. – 2008. – № 8(90). – С. 14–18.
11. Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І. В. Лукач. – К., 2007. – 18 с.
12. Шиткина И. С. Холдинги: Правовое регулирование экономической зависимости. Управление в группах компаний / И. С. Шиткина. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 552 с.
13. Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній : монографія / І. В. Лукач. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 240 с.
14. Ігнат'єва І. А. Корпоративне управління : підручник / І. А. Ігнат'єва, О. І. Гаратонова. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 600 с.
15. Пігуль Н. Г. Особливості функціонування державних холдингових компаній в Україні / Н. Г. Пігуль, Н. А. Дехтяр // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – Суми, 2004. – Т. 9. – С. 185–189.
16. Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні : аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.niss.gov.ua/articles/760/>.
17. Кузьмін О. Є. Кластери як вадливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства / О. Є. Кузьмін, Л. О. Саталкіна // Бізнес Інформ. – № 4. – 2013. – С. 127–134.
18. IRE subgroup «Regional clustering and networking as innovation drivers»: An overview of policies and praxis in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-6122.pdf.
19. Пушкар Т. А. Світовий досвід формування й розвитку мережевих і кластерних об'єднань / Т. А. Пушкар, В. Г. Федорова // Економ. часоп. XXI. – 2011. – № 11/12. – С. 68–71.
20. Шевченко А. В. Пріоритети державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України / А. В. Шевченко // Стратег. пріоритети. – № 2 (27). – 2013. – С. 45–50.
21. Зеліско І. М. Особливості розвитку організаційно-правових форм інтеграційних аграрних формувань [Електронний ресурс] / І. М. Зеліско. – Режим доступа: http://elibrary.kubg.edu.ua/622/1/I_Zelysko_IE_5_BGKU.pdf.
22. Лоскутов А. Ю. Основы теории сложных систем / А. Ю. Лоскутов, А. С. Михайлов. – М. ; Ижевск : Ин-т компьютер. исслед., 2007. – 620 с.
23. Фионини В. Показатели эффективности управления / В. Фионини, А. Теремин // Рос. эконом. журн. – 1994. – № 8. – С. 60–65.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2014.

Е. А. СТАДНИК

аспирант кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ХОЛДИНГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье изложено видение категории «холдинговые отношения». Проанализировано целесообразность их законодательного обеспечения вместе с другими смежными понятиями. Выделены проблемы в их реализации и предложены пути преодоления этих проблем.

Ключевые слова: правоотношения; холдинговые отношения; холдинг; холдинговый договор.

К. О. STADNYK

postgraduate student of the department economic law Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv

PROBLEMS OF LEGAL SUPPORT OF THE HOLDINGS' RELATIONS IN THE FIELD OF COMMERCIAL MANAGEMEN

Problem setting. Recently, the concentration of capital in economic activity became actual. Since the early 80-ies Twentieth century in the global economic system begin to operate so-called "global transnational's corporations of the fourth generation" with organizational and legal form of holdings. Since then, the holdings have recommended themselves as stable and robust subjects of the global economy and now they are have wide prevalence. In TNC there is the most powerful concentration of capital, and holding — a tool for achieving both tactical and strategic objectives. One of the main functions of the state in the process of forming integrated structures — is a prevention of the monopolies because competition is an essential feature of a developed, civilized economy.

Recent research and publications analysis. The proposed theme is not developed. Characteristics of holdings were engaged such foreign scholars as C. Portnoy, I. Shytkina, S. Sulakshyn, N. Psareva and others .In Ukraine this issue was involve by Zadyhaylo D., J. Lukacs, N. Pihul, N. Dekhtyar.

Paper objective. The aim of the article is a general description of the category of holdings' relationship, identify its strengths and weaknesses, and conducting of the legal and theoretical analysis of the definition and types of holdings' relationship.

Paper main body. The category of economic concentration in the form of the concentration of capital in today's globalization is very actual. The most effective concentra-

tion of capital in Ukraine occurs in integrated formations such as multinational corporations, holding companies and clusters. The current state of national legislation in the said sphere does not correspond the requirements of modernity, it is expedient legislative provision of the basic concepts of processes of concentration of capital in order to avoid conflicts during implementation. Are considered preconditions and causes of appearance of relationship in the holding, the elements of these relations and offer a modern definition of the world experience. It is proposed the mechanism of "transparency" in the activities of holding companies to implement more effective public control. It is emphasized the urgency of implementation in Ukraine at the legislative level the government programs of clusters activity as a form of capital concentration, suggested approaches to understanding the clusters relationship. Conclusions. Will be ensured modernization of industrial production and increased its competitiveness in Ukraine by means the effective formation of holdings.

Conclusions of the research. It is necessary to fix the categorical apparat on the legislative level, that regards to the activities of holding companies. It is necessary to fix the categorical apparat on the legislative level, that regards to the activities of holding companies: holding, the participant of the holding, a contract of the holding (including its content and form, the requirements for its registration, etc.) and others.

The main abstract for the article

Abstract. The article presents the vision of the category «holding's relationship». the feasibility of their legislative support was analyzed together with other related concepts. Examined challenges of these relations and the ways to overcome these problems.

Key words: legal; holding's relationships; holding; holding's contract; clusters.